

شناسایی اصول و تدوین سیاست‌های کلی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه در مدارس و مراکز آموزش عالی ایران^۱

علیرضا صادقی^{*} و سیده بهمن آبادی^{**}

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تعیین اصول و تدوین سیاست‌های کلی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه در مدارس و مراکز آموزش عالی کشور است که با استفاده از روش تحقیق آمیخته و به صورت کمی و کیفی اجرا شد. ابزارهای پژوهش شامل پرسشنامه محقق ساخته، مصاحبه نیمه ساخت یافته، چک لیست تحلیل محتوای اسناد بالادستی و چک لیست تحلیل محتوای مستندات و تجارب کشورهای منتخب بود. برای تعیین اصول از منابع چهارگانه شامل پرسشنامه معلمان، مدیران و دانشجویان؛ مصاحبه با صاحب نظران حوزه آموزش عالی و آموزش عمومی، بررسی اسناد بالادستی، مطالعه تطبیقی اسناد و تجارب مربوط به کشورهای منتخب استفاده شد. ابتدا اصول اولیه حاصل از یافته‌های مربوط به پرسشنامه‌ها، مصاحبه‌ها، تحلیل اسناد بالادستی کشور و تحلیل اسناد و تجارب کشورهای منتخب استخراج شد، سپس این اصول پالایش و در مرحله نهایی تعداد نوزده اصل با عنوان اصول نهایی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه برای مدارس و مراکز آموزش عالی ایران به همراه سیاست‌های کلی مربوط به هر اصل استخراج شد. با توجه به اصول و سیاست‌های تدوین شده در این پژوهش، بازبینی و بازنگری مجدد در زمینه آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌های مرتبط با فعالیت‌های فوق برنامه مدارس و دانشگاه‌ها ضروری به نظر می‌رسد و پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه آموزش عالی و آموزش عمومی در برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه برای مدارس و دانشگاه‌ها به اصول و سیاست‌های پیشنهادی این پژوهش توجه کنند.

کلیدواژه‌ها

فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه، اصول، سیاست‌ها

۱. این پژوهش با حمایت مالی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی انجام شده است.

* نویسنده مسئول: استادیار برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. sadeghi@atu.ac.ir

** دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

مقدمه

تناسب معقول میان نیازها و حقوق فردی و اجتماعی با وظایف فراگیران از جمله مسائل اساسی تعلیم و تربیت نوین جهان است. از جمله انتقاداتی که در نیم قرن گذشته به نظام آموزشی کشورها وارد شده است، عدم پاسخگویی مناسب برنامه‌های درسی رسمی به نیازهای اجتماعی فراگیران و نیز عدم پیوستگی میان نظر و عمل این گونه برنامه‌ها با واقعیات موجود در جامعه است (صادقی، ۱۳۸۲). بدین جهت در بسیاری از کشورها، استراتژی‌ها، فرصت‌ها و برنامه‌هایی طراحی می‌شود تا حتی‌الامکان این خلاء به نحوی مرتفع شود. از جمله برنامه‌هایی که در این خصوص طراحی می‌شود، طراحی برنامه‌های مکمل و فوق برنامه برای مدارس و مراکز آموزش عالی است.

فعالیت‌های فوق برنامه مجموعه کوشش‌ها و تلاش‌هایی است که از ناحیه کودکان، نوجوانان و جوانان با هدایت، برنامه‌ریزی و نظارت واحد آموزش (مدرسه و یا دانشگاه) صورت می‌گیرد تا استعدادهای فردی و اجتماعی بالقوه آن‌ها آشکار شده و بر توانمندی آن‌ها افزوده شود. از سوی دیگر این فعالیت‌ها کمک می‌کند تا «مخاطبان این نوع برنامه‌ها با کسب [یا بهبود] مهارت‌های زندگی در جهت شرکت فعال و پویا در زندگی اجتماعی آماده شده و بتوانند ضمن ادامه حیات اثربخش خود، برای دیگران مفید بوده و اثرات مثبتی در زندگی جمعی داشته باشند» (ملکی، ۱۳۸۵:۳). «پوزنر»^۱ این نوع برنامه‌ها را شامل کلیه تجربیات برنامه‌ریزی شده می‌داند که از حیطه موضوعات درسی مدرسه خارج است. این نوع برنامه درسی با توجه به ماهیت داوطلبانه و نیز پاسخگو بودن آن به علائق و رغبت‌های دانش‌آموزان، در نقطه مقابل برنامه درسی رسمی قرار می‌گیرد که در بسیاری از موارد ممکن است حتی اثربخشی آن از برنامه درسی رسمی هم مهم‌تر و تعیین‌کننده‌تر باشد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۵).

فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه برخاسته و برآیند نیاز جامعه است. نیازی که برنامه درسی رسمی به دلایل مختلف قادر به پاسخگویی آن نیست. «کم‌توجهی به ویژگی‌های دانش‌آموزان و دانشجویان به ویژه توانایی‌ها و استعدادهای بالقوه آن‌ها سبب کاهش اثربخشی برنامه‌ها، فعالیت‌ها و تلاش‌های معلمان و مربیان در فرایند تعلیم و تربیت بوده که نتیجه آن تزلزل جایگاه تربیتی نظام آموزشی در جامعه است» (فورچیان و تن‌ساز، ۱۳۷۴:۷). در این میان،

1. Posner

اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه به‌عنوان روش و ابزار مناسب می‌تواند نقش به‌سزایی در جهت ارتقاء جایگاه نظام تربیتی ایفا کند.

با توجه به اینکه نظام برنامه‌ریزی درسی در کشور ایران تا حدود زیادی به‌صورت متمرکز انجام می‌شود، به‌ناچار در طراحی برنامه‌های درسی به پتانسیل، ویژگی‌ها و فرهنگ بومی و منطقه‌ای توجه چندانی نمی‌شود. این امر لزوم توجه به برنامه‌های درسی مکمل و فوق‌برنامه را بیش از پیش ضروری می‌کند. از طریق این نوع برنامه‌ها و فعالیت‌هاست که می‌توان با توجه به علایق و توانایی‌های دانش‌آموزان و دانشجویان، ویژگی‌های بومی - محلی و منطقه‌ای، فرصت‌هایی را فراهم آورد تا یادگیری در میان فراگیرندگان تعمیق‌یافته و معنادار شود. از سوی دیگر برخی از محتوای دروس رسمی از واقعیت‌های زندگی فاصله گرفته‌اند، بر این اساس این برنامه‌ها قادر نیستند یادگیرندگان را برای مواجه شدن با زندگی واقعی آماده کنند. به بیان بهتر بین مدرسه و دانشگاه (برنامه درسی رسمی) و زندگی واقعی (جامعه) شکاف ایجاد شده است. یادگیرنده مطالبی را در کلاس یاد می‌گیرد که نمی‌تواند در زندگی واقعی کاربردی کند. البته، ناکارآمدی یادگیری رسمی موجب واکنش‌های ایجابی نیز شده است. توجه به یادگیری‌های غیررسمی و به‌کارگیری آن در مدرسه، از این جنس واکنش‌هاست. طرح ایده فعالیت‌های فوق‌برنامه درسی - مانند فعالیت‌های بیرون مدرسه و فعالیت‌های مکمل بی‌تردید واکنش کارگزاران نظام‌های تربیت رسمی و عمومی به دیدگاه‌های برخی منتقدین بوده است. این ایده‌ها توانسته است بخشی از آثار نامطلوب یادگیری رسمی و ناکارآمدی‌های آن را کاهش دهد. در واقع، نظام تربیت رسمی از عناصر و اشکال تربیت غیررسمی در راستای تحقق اهداف خود بهره برده است. از این روست که برخی از صاحب‌نظران، ترکیب این دو شکل از تربیت را راهکاری مناسب برای دور شدن از آثار نامطلوب تربیت رسمی و

راهکاری مناسب برای انطباق آن با شرایط و نیازهای جامعه می‌دانند (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۲۳۰). بر این اساس فعالیت‌های فوق‌برنامه این فرصت را فراهم می‌کند تا معلمان و مدرسان هر یک از دروس با توجه به ویژگی‌های بومی و عاطفی دانش‌آموزان این نقصان را تا حدودی کاهش داده و موجب ارتقاء سطح برنامه‌ها و فعالیت‌ها شوند.

در برخی از کشورهای نظیر آمریکا و کانادا برنامه‌های مکمل و فوق برنامه اهمیت ملاحظه‌پذیری دارند، برای مثال، در اکثر مدارس دولتی، تمامی دانش‌آموزان به فعالیت‌های

فوق برنامه مانند ورزش، باشگاه علمی و هنری دسترسی دارند (گست و مکاری، ۲۰۰۸). همچنین هدف مدارس کانادا از ارائه فعالیت‌های فوق برنامه این است که دانش‌آموزان به عنوان رهبرانی در سازماندهی و هدایت این فعالیت‌ها ایفای نقش کنند (ماهونی^۱ و همکاران، ۲۰۰۳).

تجربه سی ساله اخیر نظام آموزشی کشور ایران هم در تلفیق برنامه‌های آموزشی و پرورشی هم در جداسازی بخش آموزش از پرورش و هم در اجرای برنامه‌های مکمل و فوق برنامه نشان داده است که به دلیل فقدان سیاست آموزشی جامع، فراگیر و علمی، نظام آموزشی اعم از آموزش و پرورش و آموزش عالی کم‌تر توانسته است، پاسخگوی علایق و خواست‌های دانش‌آموزان و دانشجویان از یک سو و انتظارات جامعه از سوی دیگر باشد. لذا تدوین سیاست‌های جامع، علمی، اصولی و راهبردی در این زمینه اجتناب‌ناپذیر است. همچنین توجه به رسالت، اهداف و ویژگی‌های خاص هر یک از وزارتخانه‌ها (آموزش و پرورش و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری) و همچنین ویژگی‌ها و نیازهای خاص فراگیرندگان در هر دو سطح آموزش عالی و آموزش عمومی می‌تواند سیاست‌هایی جامع تهیه و تدوین شود. به بیان بهتر باید سیاست‌هایی تدوین شود که ضمن توجه به وحدت، به کثرت و تفاوت‌ها هم توجه کند. برنامه‌های فوق برنامه، فعالیت‌های بدون برنامه نیست، بلکه به جهت اینکه دارای ویژگی‌هایی است که خارج از برنامه‌های رسمی یک مرکز آموزشی ارائه می‌شود، به آن فعالیت‌های فوق برنامه اطلاق می‌شود. رابطه برنامه‌های فوق برنامه با سیاست‌های آموزشی یک کشور، رابطه سیستم با فراسیستم است. بدین معنی که برنامه‌های فوق برنامه نیز باید دارای اصول و سیاست‌هایی باشند که منتج و برگرفته از سیاست‌های کلی نظام آموزشی باشند. بررسی پیشینه و اسناد وزارتخانه‌ها و نهادهای تصمیم‌گیر آموزشی و فرهنگی درگیر این موضوع، بیان‌کننده این مهم است که این برنامه‌ها با یک خلأ در بخش سیاست‌گذاری و نیز بی‌سروسامانی و آشفتگی در عرصه اجرا مواجه است. در این راستا، این تحقیق بر آن است تا سیاست‌های کلی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه مدارس و مراکز آموزش عالی را تعیین و تدوین کند. لذا لزوم توجه و بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی، با تأکید بر حفظ و اشاعه فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی به‌ویژه توجه به اهداف اسناد بالادستی کشور به‌عنوان راهنمای

1. Mahoney

عمل، در سیاست‌گذاری و تدوین اصول، مؤثر بوده است.

در خصوص اهداف فعالیت‌های فوق برنامه اتفاق نظر وجود ندارد. پژوهشگران به اهداف جسمانی، عقلانی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، اخلاقی، دینی، عاطفی و سیاسی (ملکی، ۱۳۸۵)، فراهم ساختن انگیزه‌ها و محرک‌های لازم برای داوطلبان در جهت ادامه رشد و تکامل طبیعی و سالم و امکان کسب دانش و مهارت‌های ضروری و ارزش‌های مطلوب برای بهره‌مندی از زندگی سالم اجتماعی اشاره کرده‌اند (احمدی، ۱۳۸۴). باطنی (۱۳۸۴) معتقد است اهداف فوق برنامه شامل اهداف فرهنگی، اخلاقی و تربیتی، عقیدتی - سیاسی، آموزشی و مهارت‌آموزی‌های ویژه، علمی، تخصصی و حرفه‌ای، نظامی، سیاسی، شناسایی استعدادها و توانایی مخاطبان و اهداف ترکیبی (ترکیبی از اهداف فوق) است.

شعاری‌نژاد (۱۳۸۱) به عواملی همچون رشد و تکامل شخصیت مطلوب، تسهیل و رشد و تکامل اجتماعی، تکمیل و پرمایه ساختن برنامه تحصیلی (درسی رسمی)، اجتماع دانش‌آموزان و تأمین اهداف «تربیت جدید» اشاره می‌کند. در مجموع می‌توان اهداف فعالیت‌های فوق برنامه را تقویت ابعاد فردی، تقویت ابعاد اجتماعی و شهروندی، تقویت ابعاد معنوی، تقویت روحیه کار و کارآفرینی، تقویت دانش سیاسی، تقویت دانش اقتصادی، تقویت فناوری اطلاعات و ارتباطات، تقویت دانش افراد در خصوص آشنایی با فرهنگ‌ها، میراث فرهنگی، ادیان، موضوع چند فرهنگی، زبان‌ها، گویش‌ها و تقویت احترام به طبیعت و محیط‌زیست دانست.

اهمیت فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه را ابتدا باید به جهت اهمیت و نقش این نوع برنامه‌ها در جهت اصلاح یا رفع نواقص و نارسایی‌های برنامه‌های درسی نظام تربیتی جستجو کرد. یکی از مأموریت‌های دیگر این نوع برنامه‌ها گسترش مرزهای دانش و یادگیری از طریق لحاظ کردن رویکردهایی چون یادگیری در بستر جامعه و نیز توسعه مهارت‌های زندگی است. این فعالیت‌ها، فراگیران را به عنوان یک محقق به کنکاش و کشف مفاهیم سوق داده و کاستی‌های موجود را جبران کرده و موجب تقویت تفکر و تعقل آن‌ها می‌شود. همین‌طور موجب می‌شود آموزش از انتقال صرف و یک‌سویه و معمول اطلاعات خارج شده و افراد را به فضایی علمی و تحقیقی رهنمون کرده و شادابی را به ارمغان آورد. در کنار این موارد، استحکام روابط میان مدرس و فراگیر و تقویت روحیه اعتماد به نفس، هم‌زیستی، تحمل آراء دیگران، توسعه سعه صدر و سلامت جسمی و روانی از آثار دیگر اجرای این نوع برنامه‌ها است.

از منظر دیگر، به جهت بروز برخی مشکلات، به‌ویژه در خصوص نابسامانی‌های اجرای این نوع برنامه‌ها در مدارس و مراکز آموزش عالی، فقدان سیاست‌های اصولی و علمی در این خصوص و تعبیر و تفسیر سلیقه‌مند این نوع فعالیت‌ها و برنامه‌ها از سوی واحدهای آموزشی، سبب شده است هرکدام از واحدهای آموزشی، تفسیر خاص خود را در این زمینه عملیاتی کنند. به خاطر همین امر، خانواده‌ها و فراگیران نگاه مثبتی به این نوع فعالیت‌ها نداشته و رغبت کم‌تری برای مشارکت در این نوع فعالیت‌ها از خود نشان دهند. این موارد به جهت فقدان یک برنامه نظام‌مند، سیاست‌های علمی معین و نیز مشخص نبودن حدود و ثغور این نوع فعالیت‌هاست که تدوین سیاست‌های جامع، مرتبط و به‌روز را اجتناب‌ناپذیر می‌کند.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات انجام شده در زمینه فعالیت‌های فوق برنامه حول محورهایی متمرکز بوده‌اند. دسته اول پژوهش‌ها به تفاوت قائل نشدن بین مفاهیم و دو حوزه نسبتاً متفاوت؛ «فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه» و «اوقات فراغت» توجه داشته‌اند، پژوهش ترنیک (۱۳۸۸) و صفی‌خانی (۱۳۸۴) در این دسته قرار می‌گیرند. برخی گزارش‌ها تقریباً یک موضوع واحد را بررسی کرده‌اند و آن هم موضوع «رابطه پیشرفت تحصیلی با فعالیت‌های فوق برنامه یا اوقات فراغت» بوده است از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش زراعتی ایده لو (۱۳۸۸)، رحمتی (۱۳۸۸)، امین‌زاده و سرمد (۱۳۸۳)، استوار ابرقویی (۱۳۸۰)، براتی و زندی (۱۳۷۹)، بیکر^۱ (۲۰۱۰)، وانگ و شیولی^۲ (۲۰۱۰) و موریانا، آلوس، آلكالا، جوس پینو، هرزو و رویز الیورس^۳ (۲۰۰۶) و کیس^۴ (۲۰۰۷) اشاره کرد. نتایج برخی از گزارش‌ها در خصوص تأثیر فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه با پیشرفت تحصیلی، متناقض است. به طوری که اغلب پژوهش‌ها تأثیر مثبت انجام دادن فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه را بر پیشرفت تحصیلی گزارش می‌کنند، درحالی که پژوهش‌های محدودی نیز عکس آن را گزارش کرده‌اند. چنین پژوهش‌هایی شامل پژوهش‌های صفی‌خانی (۱۳۸۴)، صادقی (۱۳۸۲)، بهتویی (۱۳۸۲)، فتح‌آبادی (۱۳۸۲) چایچی (۱۳۷۷) و شلسر^۵ (۲۰۰۴) هستند. پیشینه نشان می‌دهد

1. Julie Baker
2. Wang and Shiveley
3. Moriana, Alós, Alcalá, José Pino, Herruzo and Ruiz-Olivares
4. Case
5. Schlessner

که در خصوص فعالیت‌های فوق‌برنامه در آموزش عالی کار چندان جدی در این زمینه صورت نگرفته است. ظاهراً این امر نشان‌دهنده وضعیت و جنس متفاوت فعالیت‌های فوق‌برنامه در آموزش عالی از یک سو و توجه اندک به این موضوع از سوی دیگر است. بدین جهت و به خاطر نیاز و فضای نسبتاً متفاوت فعالیت‌های فوق‌برنامه در آموزش عالی، بذل توجه ویژه هم از جنس انجام تحقیقات بیشتر و هم از نوع نگاه متفاوت به آموزش عالی شایان توجه است. به همین دلیل هدف پژوهش حاضر شناسایی اصول کلی فعالیت‌های مکمل و فوق‌برنامه در مدارس و دانشگاه‌های کشور از منابع چندگانه و تدوین سیاست‌های کلی فعالیت‌های مکمل و فوق‌برنامه با توجه به اصول استخراج شده است.

روش

با توجه به اینکه در فرایند تحقیق هم از مطالعه اسنادی، مطالعه تجارب جهانی، پیمایش و نیز از مصاحبه استفاده شد و برای جمع‌آوری داده‌ها به‌طور همزمان هم روش‌های کمی و هم روش کیفی به کار برده شد، این پژوهش را می‌توان در زمره پژوهش‌های آمیخته (ترکیبی) قلمداد کرد. جامعه آماری پژوهش شامل مدیران و معاونان پرورشی مدارس، دانشجویان و مدیران و معاونان فرهنگی دانشگاه‌های شهر تهران، صاحب‌نظران بخش آموزش عالی و آموزش عمومی و به عبارت دیگر «مطلعان کلیدی» قرار گرفت. در کنار این، اسناد بالادستی مرتبط با موضوع فعالیت‌های مکمل و فوق‌برنامه کشور ایران و تجارب و مستندات کشورهای منتخب شامل تلفیقی از کشورهای اسلامی و کشورهای پیشرو جامعه آماری پژوهش را تشکیل دادند. بر اساس جامعه مورد نظر، حجم نمونه پژوهش و روش نمونه‌گیری در هر نمونه به شرح زیر است:

الف: اسناد بالادستی: به روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۷ سند بالادستی که ارتباط بیشتری با فعالیت‌های فوق‌برنامه مدارس و دانشگاه‌ها داشت، شامل مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی، هیأت وزیران، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش، شورای عالی جوانان، شورای فرهنگ عمومی کشور و نقشه جامع علمی کشور انتخاب و تحلیل محتوا شدند.

1. Key Informant Interview

ب: کشورهای منتخب: به روش نمونه‌گیری هدفمند مستندات و تجارب ۵ کشور شامل دو کشور شامل کویت و عربستان از آسیا به عنوان نمونه‌ای از کشورهای اسلامی و سه کشور آمریکا و کانادا از قاره آمریکا و ژاپن از آسیا به عنوان نمونه‌ای از کشورهای پیشرو بررسی و تحلیل محتوا شدند.

ج: معلمان و مدیران: به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای از مدیران، معلمان و مربیان پرورشی مدارس مجری فعالیت‌های مکمل و فوق‌برنامه شهر تهران تعداد ۲۷۹ نفر انتخاب شد.

د) دانشجویان: با توجه به حجم جامعه دانشجویان، تعداد ۱۱۴۰ دانشجو با جدول مورگان به روش نمونه‌گیری در دسترس تعیین شدند، برای اجرای پرسشنامه در دانشگاه‌های دولتی تهران، دانشگاه‌های علامه طباطبایی، شهید بهشتی و خوارزمی به روش تصادفی انتخاب شدند که در مجموع ۸۲۳ پرسشنامه جمع‌آوری شد. از دانشگاه آزاد نیز، دانشگاه آزاد تهران مرکز به عنوان نمونه انتخاب شد که در مجموع ۱۸۸ پرسشنامه جمع‌آوری شد. و در نهایت ۱۰۱۱ پرسشنامه جمع‌آوری شد که توزیع درصد دانشجویان بر حسب تحصیلات آن‌ها شامل ۷۲ درصد دانشجوی مقطع کارشناسی، ۲۱ درصد دانشجوی کارشناسی ارشد و ۷ درصد آن‌ها دانشجوی دکتری بودند.

ه) صاحب‌نظران: با توجه به هدف پژوهش، ۱۱ نفر از صاحب‌نظران و کارشناسان خبره در حوزه فعالیت‌های فوق‌برنامه در بخش آموزش عالی و آموزش عمومی شامل هفت صاحب‌نظر در حوزه آموزش و پرورش (دبیرکل شورای عالی آموزش و پرورش و چند تن از پژوهشگران و پیش‌کسوتان تربیتی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی شش صاحب‌نظر در حوزه آموزش عالی (شامل معاونان و مدیران فرهنگی دانشگاه‌های الزهراء، علامه طباطبایی، وزارت علوم و دانشگاه تربیت مدرس) به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. انتخاب این افراد به صورت هدفمند تا جایی ادامه یافت که در مصاحبه اشباع نظری حاصل شد. محققان با مصاحبه با این ۱۱ نفر به اشباع دست‌یافته و مطالب ارائه شده توسط مصاحبه‌شوندگان همپوشانی زیادی با هم داشت که نیاز به ادامه مصاحبه با سایر صاحب‌نظران نبود.

ابزار پژوهش شامل پرسشنامه‌های زیر بود:

- پرسشنامه‌های محقق‌ساخته (برای معلمان، مدیران و معاونان پرورشی، برای دانشجویان، برای

معاونان و مدیران فرهنگی دانشگاه‌ها)

این پرسشنامه دارای هشت بخش است که در اختیار افراد مشمول اجرای طرح قرار گرفت. بخش اصلی و گویه‌های پرسشنامه حول دو مقوله فردی و اجتماعی تقسیم‌بندی شد. در بخش مقوله فردی موارد آشنایی با مهارت‌های تفکر خلاق، تفکر انتقادی، حل مسأله، مسئولیت‌پذیری، تنظیم مکاتبات اداری / شغلی (به فارسی و به زبان خارجی)، روش‌های تحقیق، گفتگو به زبان خارجی، مدیریت بحران، کارآفرینی و در بخش اجتماعی مقوله‌های؛ دینی - عقیدتی، حقوقی، هنری، آموزش‌های مربوط به شناخت اقوام، فرهنگ‌ها و تاریخ ایران، آموزش مربوط به مسائل شهروندی، سلامت و بهداشت، اردوها/ بازدیدها، فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش‌های تکمیلی تقسیم‌بندی می‌شد. هر کدام از مقوله‌ها خود دارای گویه‌هایی بودند که در پرسشنامه مندرج است. پاسخ به هر گویه به این صورت بود که از دانشجویان، معلمان و مدیران خواسته شد تا درباره اجرای هر یک از گویه‌ها در مدارس و دانشگاه‌ها قضاوت کرده و اولویت وضعیت اجرای هر یک از این گویه‌ها را در مدارس و دانشگاه‌های کشور از ۱ - ۱۰ مشخص کنند. همچنین در قسمتی از پرسشنامه‌ها از آزمودنی‌ها خواسته شد تا نظرات خود را در خصوص وضعیت مطلوب اجرای هر یک از فعالیت‌های فوق برنامه با اولویت‌بندی هر یک از گویه‌ها از ۱ - ۱۰ مشخص کنند. برای تعیین روایی پرسشنامه، بعد از تدوین کامل گویه‌ها در اختیار ۵ تن از متخصصان حوزه تعلیم و تربیت قرار گرفت تا در خصوص روایی محتوایی پرسشنامه قضاوت کنند و هر ۵ نفر روایی محتوایی پرسشنامه را تأیید کردند.

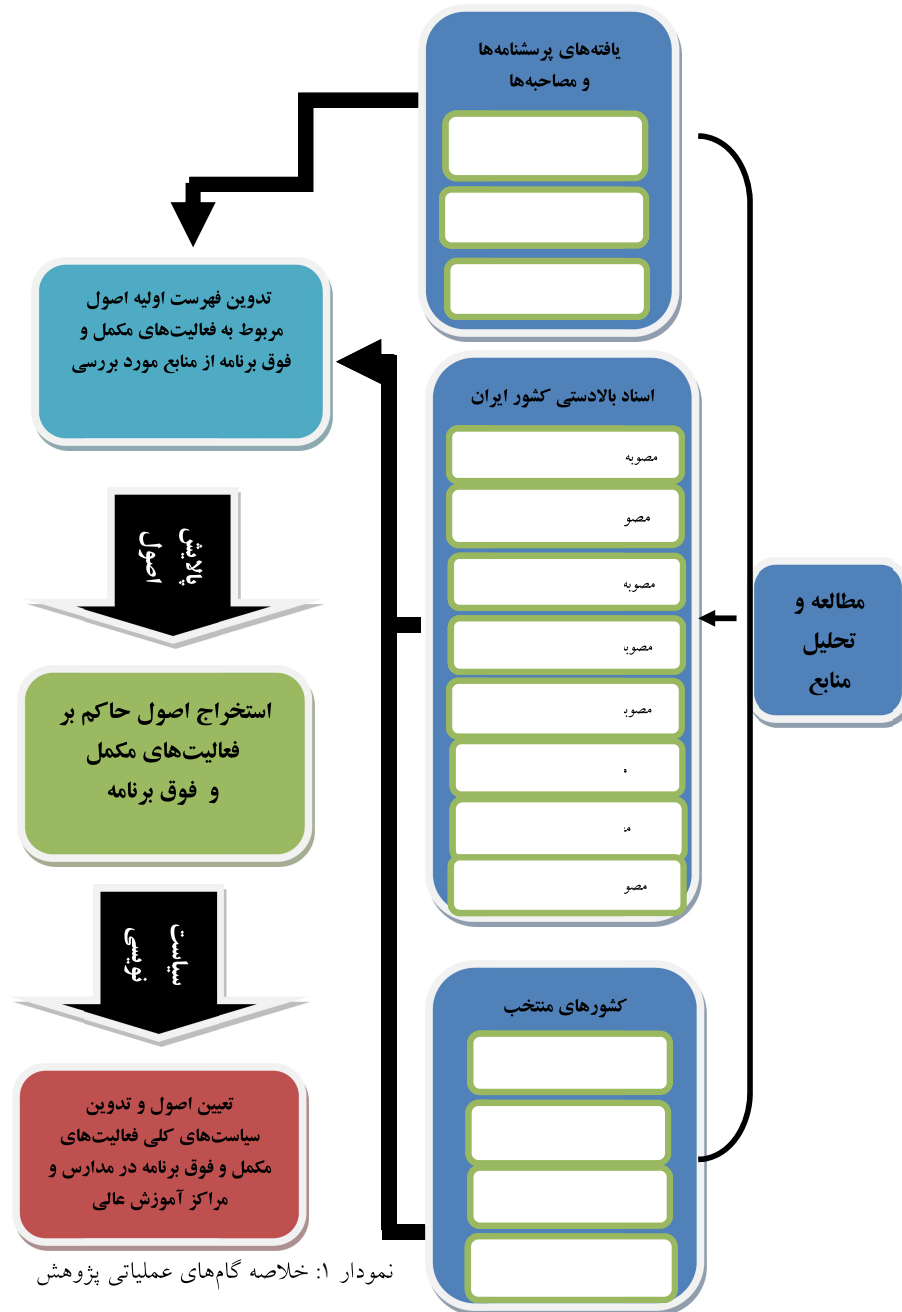
- مصاحبه‌نامه‌های نیمه ساختاریافته (برای متخصصان و صاحب‌نظران):

اغلب سؤالات مصاحبه‌ها، همان سؤالات پژوهش بودند تا بتوان بهتر به تحلیل آن‌ها اقدام کرد. این مصاحبه‌ها در قالب مصاحبه نیمه سازمان‌یافته^۱ انجام شد. مصاحبه از آن جهت نیمه‌سازمان یافته بود که محقق بتواند بر اساس جریان مصاحبه، آزادی عمل بیشتری در جهت طرح سؤالات کلیدی داشته باشد. تمامی مصاحبه‌ها چهره به چهره انجام شد.

1. Semi- structured Interview

- سیاهه تحلیل محتوا (برای اسناد بالادستی و اسناد کشورهای مورد مطالعه):
این سیاهه‌ها برای شناسایی و استخراج مؤلفه‌های مربوط به فعالیت‌های فوق برنامه از اسناد بالادستی و نیز مطالعه تطبیقی از تجارب کشورها استفاده شد.

- سیاهه‌های تحلیلی - مقایسه‌ای برای استخراج اصول و تدوین سیاست‌های کلی:
این سیاهه‌ها اغلب برای استخراج اصول و سیاست‌های کلی استفاده شد.
گام‌های عملیاتی اجرای پژوهش: داده‌های جمع‌آوری شده از منابع یاد شده با یکدیگر ترکیب شده و اصول فعالیت‌های فوق برنامه استخراج شد. اصول اولیه پر تعداد، پرتکرار و مبسوط بود که پس از پالایش و تلفیق اصول شبیه به هم، در نهایت اصول نهایی استخراج شد. پس از استخراج اصول، نوبت تدوین سیاست‌های کلی بود که منطبق با این اصول، سیاست‌های کلی نیز تدوین و به‌طور خلاصه، فعالیت‌های طرح به صورت زیر اجرایی شد.

یافته‌ها

برای استخراج اصول و سیاست‌های کلی فعالیت‌های فوق برنامه مدارس و مراکز آموزش عالی ایران، به منابع و اسناد مختلفی مراجعه شد تا هم در برگزیده پیشینه فرهنگی، اجتماعی جامعه ایران باشد و هم به تجارب کشورهای دیگر توجه شده باشد و بتوان از دیدگاه افراد صاحب‌نظر در این حوزه استفاده کرد. ضمن اینکه نظرات مخاطبان اصلی پژوهش، یعنی دست‌اندرکاران مدارس و مراکز آموزش عالی بخش مهمی از یافته‌های تحقیق را تشکیل می‌داد. برای استخراج اصول و سیاست‌های کلی فعالیت‌های فوق برنامه مدارس و مراکز آموزش عالی ایران، ابتدا اصول اولیه حاصل از یافته‌های مربوط به پرسشنامه‌ها، مصاحبه‌ها، تحلیل اسناد بالادستی کشور و در نهایت تحلیل اسناد و تجارب کشورهای منتخب استخراج شد، سپس این اصول پالایش یافته و سرانجام اصول نهایی فعالیت‌های فوق برنامه برای مدارس و مراکز آموزش عالی ایران تدوین شد. در جدول زیر، اصول استخراج شده از منابع مورد بررسی ارائه شده است.

جدول ۱: اصول اولیه استخراج شده از منابع چهارگانه

منبع اصلی	اصول مستخرج
۱- اصول مستخرج از پرسشنامه‌ها	تلفیق فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه‌های درسی رسمی مدارس. توجه به رشد بعد فردی دانش‌آموزان مانند آموزش مسئولیت‌پذیری، تفکر خلاق، حل مسأله، تفکر انتقادی، روش تحقیق، گفتگو به زبان خارجی. توجه به برنامه‌های دینی - عقیدتی و آموزش اخلاق. توجه به برنامه‌های حقوقی و آموزش حقوق بشر. توجه به آموزش هنر، آموزش نقاشی، آموزش خط، برگزاری نمایشگاه و موسیقی. توجه به آشنایی با تاریخ ایران، بناهای تاریخی و فرهنگی، اقوام و فرهنگ‌های متنوع ایرانی و خدمات آن‌ها به کشور. توجه به مسائل شهروندی و آشنایی با مسئولیت‌های اجتماعی، حقوق شهروندی، مفهوم چندفرهنگی و مفهوم صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز.

۱. این اصول از دیدگاه معلمان و مدیران در خصوص اولویت‌بندی و علاقه آن‌ها به فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل در مدارس و نظرات آن‌ها در خصوص مهم‌ترین برنامه‌های مورد نیاز دانش‌آموزان و موانع برگزاری این برنامه‌ها استخراج شده است. تحلیل مربوط به داده‌های آماری پرسشنامه‌ها در متن گزارش اصلی آمده است و در اینجا به خاطر طولانی شدن مقاله ارائه نشده است.

اصولی منبع	اصول مستخرج
اصول مستخرج از پرشنامه‌ها	<p>توجه به سلامت و بهداشت و آموزش بهداشت روانی، آموزش بهداشت فردی و محیطی، تربیت جنسی و تربیت بدنی.</p> <p>توجه به اردوها و بازدیدهای علمی - پژوهشی و تفریحی.</p> <p>توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات و آشنایی با جستجوی پیشرفته منابع در اینترنت و فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی.</p> <p>توجه به آموزش‌های تکمیلی و دروس تقویتی و برگزاری کلاس‌های آمادگی کنکور.</p> <p>توجه به آموزش خدمات عام‌المنفعه و حفظ محیط زیست، سازمان دانش‌آموزان و حلال احمر.</p> <p>توجه به آموزش روابط اجتماعی و برقراری ارتباط صحیح با دیگران.</p> <p>توجه به آموزش مهارت‌های زندگی از قبیل حل مسئله، مهارت تصمیم‌گیری، توانایی نه گفتن و....</p> <p>اختصاص بودجه کافی.</p> <p>اختصاص زمان کافی.</p>
	<p>اختصاص امکانات، فضا و نیروی ماهر و مجرب.</p> <p>توجه به علاقه و انگیزه مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>توجه به تقویت و ایجاد مهارت‌های زندگی</p> <p>توجه به رشد بعد فردی دانشجویان مانند آموزش کارآفرینی، گفتگو به زبان خارجی، روش‌های تحقیق و تنظیم مکاتبات اداری/ شغلی (به فارسی و به زبان خارجی)</p> <p>توجه به مقوله دینی - عقیدتی و آموزش اخلاق در دانشگاه‌ها</p> <p>توجه به مقوله حقوق و آموزش حقوق اساسی و حقوق بشر در دانشگاه‌ها</p> <p>توجه به مقوله هنری و آموزش تهیه نشریه، برگزاری نمایشگاه، اجرای موسیقی، پخش فیلم، اجرای تئاتر و شعر خوانی</p> <p>توجه به آشنایی با بناهای تاریخی - فرهنگی، شخصیت‌های برجسته ایرانی، اقوام و فرهنگ‌های ایرانی.</p>
	<p>توجه به آشنایی با انواع نظام‌های حکومت، مردم سالاری، چندفرهنگی و مفهوم صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز، آشنایی با فرهنگ بومی و سایر کشورها.</p> <p>توجه به بهداشت فردی، روانی، محیطی و روابط زناشویی.</p> <p>توجه به بازدیدهای علمی - پژوهشی، تفریحی و مذهبی.</p> <p>توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات و جستجوی پیشرفته منابع در اینترنت و فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی.</p> <p>توجه به برگزاری کلاس‌های آمادگی.</p> <p>توجه به خدمات عام‌المنفعه، حفظ محیط‌زیست و هلال‌احمر</p> <p>توجه به آموزش مهارت‌های انتخاب همسر.</p> <p>توجه به آموزش روش‌های مذاکره و مباحثه</p>

پرشننامه مدیران و معلمان

پرشننامه دانش‌آموزان

اصول مستخرج	اصولی منبع
<p>توجه به تشویق دانش‌آموزان به سازندگی کشور.</p> <p>توجه به اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در محدوده اعتبارات مصوب دستگاه‌های اجرایی.</p> <p>استفاده از کمک‌های مردمی.</p> <p>استفاده از حداکثر ظرفیت رسانه‌ها.</p> <p>سازماندهی فعالیت‌های بسیج دانش‌آموزی.</p> <p>توجه به اختیاری بودن فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>رایگان بودن فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>استفاده از حداکثر ظرفیت دستگاه‌های دولتی</p> <p>تشویق دانشجویان به سازندگی کشور</p> <p>استفاده از حداکثر ظرفیت رسانه‌ها</p> <p>سازماندهی فعالیت‌های بسیج دانشجویی</p> <p>مشارکت خانواده‌ها، نهادهای مدنی و سازمان‌های خصوصی و کاهش میزان تصدی‌گری دولت</p> <p>مشارکت فعال سازمان صدا و سیما.</p> <p>نقش نظارتی سازمان ملی جوانان بر این فعالیت‌ها</p> <p>اختصاص بودجه مناسب برای این فعالیت‌ها</p> <p>توجه به فعالیت‌های فرهنگی همچون آموزش فنی و حرفه‌ای، بسیج سازندگی، انس با قرآن، گردشگری، توسعه کتابخوانی و مطالعه، فعالیت‌های فرهنگی و هنری</p> <p>توجه به فعالیت‌های اجتماعی</p> <p>توجه به ورزش و تربیت بدنی.</p> <p>استفاده از ظرفیت دستگاه‌های دولتی و امکانات آن‌ها.</p> <p>استفاده از ظرفیت کتابخانه‌ها برای غنی‌سازی اوقات فراغت دانش‌آموزان و دانشجویان</p> <p>توجه به آموزش سلامت کلیه دانش‌آموزان در تمام پایه‌های تحصیلی به مدت حداقل ۴۲ ساعت در سال، بدون تغییر در مجموع ساعات درسی رسمی</p> <p>اختیاری بودن فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>توجه به دروس جبرانی، تکمیلی و تقویتی</p> <p>توجه به فعالیت‌های فرهنگی، هنری، ورزشی، بهداشتی</p>	<p>اصول مستخرج از مصوبه‌های مجلس شورای اسلامی</p> <p>اصول مستخرج از مصوبه‌های هیأت وزیران</p> <p>۲. اصول مربوط به تحلیل اسناد بالادستی کشور^۱</p>

^۱ کلیه مستندات مربوط به استخراج اصول از اسناد مورد بررسی در متن اصلی پژوهش ارائه شده است، و در مقاله به خاطر عدم طولانی شدن مبحث به آن‌ها اشاره نشده است.

اصول مستخرج	اصولی منبع
توجه به اردوها و بازدیدهای علمی، گروهی دانش‌آموزی توجه به کمک‌های مردمی توجه به هزینه کردن منابع مالی مدرسه برای اجرای فعالیت‌های فوق برنامه زیر نظر شورای مالی مدرسه. مشارکت نهادهای مدنی و سازمان‌های خصوصی و کاهش میزان تصدی‌گری دولت. توجه به نظارت سازمان ملی جوانان بر فعالیت‌های فوق برنامه دانشگاه‌ها. بهره‌گیری رایگان جوانان از اماکن تحت مدیریت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری. بهره‌گیری مطلوب از مساجد، فضاها و اماکن مذهبی و فرهنگی. توجه به سازمان بسیج سازندگی و برگزاری اردوهای هجرت با حضور مقامات کشوری و لشکری توجه به مشارکت جوانان و به‌ویژه دانشجویان در احیاء و بازسازی مراکز فرهنگی و حضور آن‌ها در توسعه فرهنگی، سیاسی و اجتماعی.	اصول مستخرج از مصوبه‌های هیأت وزیران
توجه به اوقات فراغت زنان و فراهم کردن شرایط دسترسی آن‌ها به فضاها و برنامه‌های تفریحی، ورزشی و فرهنگی. توجه به اوقات فراغت دانش‌آموزان دختر و فراهم کردن امکانات ورزشی، آموزشی، تفریحی، هنری. استفاده از ظرفیت دستگاه‌های دولتی. استفاده از ظرفیت بازی‌های رایانه‌ای. استفاده از توان فکری و علمی دانش‌آموزان و دانشجویان برای برگزاری کلاس‌های تقویتی و آمادگی آزمون سراسری با همکاری نهادهای ذیربط. توجه به ورزش. برنامه‌های فرهنگی و عبادی و برگزاری نشست‌های دینی، برپایی نمایشگاه‌ها و بزرگداشت مناسبت‌ها و ایام الله، اردوهای زیارتی سیاحتی و گردشگری، گسترش معنویت و اخلاق حفظ هویت دینی ملی و بومی دانش‌آموزان توجه به نیاز، علاقه، استعداد و قابلیت‌های دانش‌آموزان توجه به رشد همه‌جانبه فردی و اجتماعی دانش‌آموزان توجه به برگزاری گردهمایی، همایش، جشنواره، اردو، مسابقات فرهنگی و ورزشی. تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به فراگیری و استفاده از شیوه‌های تعاون در فعالیت‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی	اصول مستخرج از مصوبه‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی

اصولی منبع	اصول مستخرج	
اصول مستخرج از مصوبه‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی	<p>توجه به آموزش رایگان دانش‌آموزان مناطق محروم همانگی فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه‌های تعلیم و تربیت عمومی استفاده از مربیان و نیروی مجرب در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه استفاده از مشارکت مردمی و کمک‌های دولت. تجهیز فضای مناسب و استفاده مؤثر از فضاهای پرورشی موجود در کشور برای فعالیت‌های فوق برنامه توسعه و تقویت تشکلهای علمی، فرهنگی و اجتماعی به منظور افزایش نشاط و بالندگی دانشجویان در خوابگاه‌ها توجه به برنامه‌های آگاهی بخشی به زنان در خصوص تأثیر تغذیه مناسب، ورزش و رعایت بهداشت و تأمین سلامت جسمی آن‌ها. تصویب و اجرای ساماندهی فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی و فوق برنامه برای دانشجویان خارجی.</p>	
	<p>استفاده از ظرفیت کتابخانه‌های کشور توجه به تأمین منابع کتابخانه‌های دانشجویی و ایجاد کتابخانه در خوابگاه‌های دانشجویی برقراری ارتباط با مراکز فرهنگی، علمی و نیز تشکلهای مشابه در داخل و خارج از کشور برای تبادل اطلاعات و تجربیات و همکاری‌های مشترک توجه به کشف استعدادها، خلاقیت‌های فرهنگی و هنری و آموزش و تربیت نیروی انسانی</p>	
	<p>توجه به اخذ شهریه و کمک‌های مردمی در تأمین منابع مالی فعالیت‌های فوق برنامه ارزیابی فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس توجه به رشد متعادل و همه‌جانبه شخصیت دانش‌آموزان توجه به آموزش مطالعات فرهنگی و آموزش زبان و ادبیات فارسی و به‌ویژه تاریخ و فرهنگ ایران آموزش قرآن و دینی.</p>	
	<p>توجه به نیاز دانش‌آموزان استمرار فعالیت‌های پرورشی و فوق برنامه در ایام تابستان داوطلبانه و اختیاری بودن فعالیت‌های فوق برنامه در تابستان استفاده از اعتبارات دولتی در تأمین هزینه‌ها توجه به فعالیت‌های مختلف علمی، فرهنگی، هنری، ورزشی، فنی، خدماتی و نظامی در مدارس و اماکن پرورشی.</p>	
	<p>گردش‌های علمی و بازدید از مراکز کشاورزی، صنعتی، علمی، ورزشی، فرهنگی، هنری و مؤسسات اجتماعی؛ زیارت اماکن مذهبی به‌کارگیری نیروی دانش‌آموزی در برنامه‌ها و فعالیت کار جمعی برای سازندگی کشور</p>	
	اصول مستخرج از مصوبه‌های شورای عالی آموزش و پرورش	<p>استفاده از ظرفیت کتابخانه‌های کشور توجه به تأمین منابع کتابخانه‌های دانشجویی و ایجاد کتابخانه در خوابگاه‌های دانشجویی برقراری ارتباط با مراکز فرهنگی، علمی و نیز تشکلهای مشابه در داخل و خارج از کشور برای تبادل اطلاعات و تجربیات و همکاری‌های مشترک توجه به کشف استعدادها، خلاقیت‌های فرهنگی و هنری و آموزش و تربیت نیروی انسانی</p>
		<p>توجه به اخذ شهریه و کمک‌های مردمی در تأمین منابع مالی فعالیت‌های فوق برنامه ارزیابی فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس توجه به رشد متعادل و همه‌جانبه شخصیت دانش‌آموزان توجه به آموزش مطالعات فرهنگی و آموزش زبان و ادبیات فارسی و به‌ویژه تاریخ و فرهنگ ایران آموزش قرآن و دینی.</p>
		<p>توجه به نیاز دانش‌آموزان استمرار فعالیت‌های پرورشی و فوق برنامه در ایام تابستان داوطلبانه و اختیاری بودن فعالیت‌های فوق برنامه در تابستان استفاده از اعتبارات دولتی در تأمین هزینه‌ها توجه به فعالیت‌های مختلف علمی، فرهنگی، هنری، ورزشی، فنی، خدماتی و نظامی در مدارس و اماکن پرورشی.</p>
		<p>گردش‌های علمی و بازدید از مراکز کشاورزی، صنعتی، علمی، ورزشی، فرهنگی، هنری و مؤسسات اجتماعی؛ زیارت اماکن مذهبی به‌کارگیری نیروی دانش‌آموزی در برنامه‌ها و فعالیت کار جمعی برای سازندگی کشور</p>

با همکاری و استفاده از امکانات سایر نهادها توجه به به نیازهای دانش‌آموزان مناطق محروم، روستایی و عشایری. تلفیق فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل با برنامه درسی مدارس غنی کردن فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل در مدارس، از طریق انس با قرآن اصل توجه به رشد و شکوفایی استعدادها، معنوی، فکری، جسمی و عاطفی دانش‌آموزان از طریق اجرای فعالیت‌های فرهنگی، ادبی، هنری، ورزشی، اجتماعی، علمی و مهارتی

توجه به ظرفیت مدارس شبانه‌روزی و تخصیص ۶ ساعت در هفته برای فعالیت‌های فوق برنامه این مدارس متناسب با نیازهای محلی دانش‌آموزان آزادی مدارس در تشکیل کلاس‌های فوق برنامه در ایام تعطیلات با صلاحدید مدیر استفاده از ظرفیت انجمن اولیا و مربیان استفاده از ظرفیت شورای معلمان و دانش‌آموزان توجه به برگزاری اردوها و گرفتن رضایت‌نامه از والدین ارج نهادن به شخصیت و کرامت دانش‌آموزان و تقویت اعتمادبه نفس و خودباوری و مسئولیت‌پذیری و مشارکت‌جویی آن‌ها در برنامه‌ها

استفاده از ظرفیت برگزاری مسابقات هنری و فرهنگی تحت نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

توجه به شناخت، پرورش و تقویت استعدادها، توانایی‌ها و خلاقیت‌های فرهنگی و هنری؛ ارتقاء بینش اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و اعتلای فکر و ذوق عمومی در عرصه‌های فرهنگی و هنری و رشد روحیه تحقیق و پژوهش در امور فرهنگی و هنری. توجه به اردوهای فرهنگی.

توجه به حضور فعال جوانان و نیروهای متعهد در عرصه فعالیت‌های فرهنگی و هنری و شناسایی و تربیت استعدادها، درخشان و استفاده از اوقات فراغت جوانان در جهت حفظ و ترویج فرهنگ بسیجی.

استفاده از ظرفیت برگزاری مسابقات هنری و فرهنگی تحت نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

توجه به شناخت، پرورش و تقویت استعدادها، توانایی‌ها و خلاقیت‌های فرهنگی و هنری؛ ارتقاء بینش اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و اعتلای فکر و ذوق عمومی در عرصه‌های فرهنگی و هنری و رشد روحیه تحقیق و پژوهش در امور فرهنگی و هنری استفاده از ظرفیت دستگاه‌های دولتی و سازمان صدا و سیما.

تلفیق آموزش با تربیت، پژوهش و مهارت برای دانش‌آموزان. توجه به برنامه‌هایی که نظام برنامه درسی رسمی قادر به پاسخگویی به آن‌ها نیست، انطباق فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس با مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و تحقق اهداف کلان نقشه علمی کشور.

کاهش مرزهای میان تعلیم و تربیت رسمی و غیررسمی. استفاده از ظرفیت رسانه‌ها، نهادها و مراکز مؤثر بر تربیت. تعامل با فعالیت مساجد به منظور ارتقاء تعامل دینی. استفاده از ظرفیت کتابخانه‌ها. استفاده از ظرفیت انجمن‌ها و جمعیت‌های علمی. استفاده از ظرفیت همایش‌های علمی، نشست‌ها و مجامع علمی معتبر داخلی. توجه به تشکیل انجمن‌های علمی. توجه به فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی دانش‌آموزان. توسعه فرهنگ پژوهش و کارآفرینی و برقراری تعامل فعال با نهادها و بنگاه‌های اقتصادی و اجتماعی. توجه به تربیت و توانمندسازی دانش‌آموزان در تمام شئون برای ورود به عرصه‌های مختلف زندگی و جامعه. ایجاد سازوکارهای لازم برای رشد خلاقیت‌های علمی، هنری و مهارتی و تربیت تفکر منطقی، عقلانی و روحیه جستجوگری در دانش‌آموزان. استفاده از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) و اجتماعات علمی حرفه‌ای. ایجاد شبکه‌های پژوهشی در داخل و خارج از کشور برای انتشار و تبادل دانش و فناوری برای دانشجویان در نظام دانشگاهی. ایجاد پژوهشگاه‌های بین‌المللی فراملی به منظور توسعه همکاری‌های بین‌المللی در نظام دانشگاهی. برگزاری سمینارهای منطقه‌ای و بین‌المللی برای دانشجویان در نظام دانشگاهی توسعه فعالیت‌های انجمن‌های علمی و نهادهای پژوهشی کشور ارتقاء جایگاه کرسی‌های نظریه‌پردازی برای فعالیت در سطح بین‌المللی با تأکید بر جهان اسلام استفاده از ظرفیت پارک‌های علم و فناوری

اصول مستخرج	منبع اصلی
<p>اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در هر مدرسه به صورت غیرمتمرکز و با توجه به علایق دانش‌آموزان.</p> <p>اختیاری بودن فعالیت‌های فوق برنامه</p> <p>موظف بودن معلمان به اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در مدارس.</p> <p>تنوع فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>توجه به پوشش جنبه‌های عملکردی و مهارتی دانش‌آموزان.</p> <p>تلفیق فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه درسی مدارس.</p> <p>استفاده از کمک‌های مالی و خدماتی اولیاء.</p> <p>توجه به آموزش بهداشت، امنیت کودکان و مسائل جنسی.</p> <p>دانش‌آموز محور بودن فعالیت‌ها.</p> <p>قابلیت اجرای فعالیت‌های فوق برنامه در محیط‌های بیرونی و در صحنه واقعی زندگی.</p> <p>عدالت در دسترسی دانش‌آموزان به فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>رایگان بودن فعالیت‌های فوق برنامه برای دانش‌آموزان.</p> <p>توجه به مهارت‌های اجتماعی و آموزش برقراری روابط با دیگران</p> <p>پوشش جنبه‌های عملکردی و مهارتی دانشجویان</p>	<p>۲. استخراج اصول اولیه حاصل از یافته‌های مربوط به تحلیل اسناد و تجارب کشورهای منتخب^۱</p>
<p>توجه به رشد همه جانبه دانش‌آموزان.</p> <p>اختیاری بودن فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>توجه به نیاز و علاقه دانش‌آموزان.</p> <p>مشارکت دانش‌آموزان در انتخاب، شناسایی، سازماندهی و اجرای فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>توجه به نقش مکمل بودن فعالیت‌های فوق برنامه برای برنامه‌های رسمی.</p> <p>عدالت در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>استفاده از ظرفیت کتابخانه‌ها و امانت دادن کتاب‌ها.</p> <p>توجه به ورزش‌های فردی و گروهی.</p>	<p>اسناد و تجارب آمریکا (گست و مکاری، ۲۰۰۸، مارش و کلیمان، ۲۰۰۲، کایس و فارمر، ۲۰۰۳، گامات، ۲۰۰۳)</p>

^۱ کلیه مستندات مربوط به استخراج اصول از تجارب کشورهای مختلف در متن اصلی پژوهش ارائه شده است، و در مقاله به خاطر عدم طولانی شدن مبحث به آن‌ها اشاره نشده است.

2. Marsh and Kleitman
 3. Mahoney, Cairns, and Farmer
 4. Gamut

اصول مستخرج	منبع اصلی
<p>استفاده از منابع خارج از مدرسه همچون ظرفیت پارک‌ها، کارگاه‌های صنعتی و خدماتی، کتابخانه‌ها...</p> <p>مشارکت والدین و مسئولان فرهنگی، علمی، اجتماعی و صنعتی علاوه بر معلمان.</p> <p>مشارکت دانش‌آموزان.</p> <p>توجه به رشد همه جانبه کودک.</p> <p>توجه به آموزش مهارت‌های زندگی</p> <p>عدالت در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه.</p> <p>اختیاری بودن مشارکت دانش‌آموزان.</p> <p>تلفیق فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه رسمی مدارس.</p> <p>تنوع فعالیت‌های فوق برنامه در دانشگاه‌ها.</p> <p>تابع و همسو بودن فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه‌های رسمی مدارس.</p> <p>توجه به فعالیت‌های بازدید از پارک‌ها، موزه‌ها و باغ وحش و فعالیت‌های ورزشی همچون شنا، پیاده روی و کوهپیمایی.</p>	<p>اسناد و تجارب- ژاپن (سوکازارآنی، ۱۳۸۱، کشور عربستان)</p> <p>بختیاری، (۱۳۸۷)</p>
<p>تلفیق فعالیت‌های فوق برنامه با دروس رسمی مدارس</p> <p>توجه به اردوهای علمی و مذهبی و آشنایی با مشاغل</p>	<p>کویت (سربی، ۱۳۹۳)</p>
<p>توجه به نیاز واقعی دانش‌آموزان</p> <p>تأکید بر مبانی جامعه‌شناختی و روان‌شناختی</p> <p>توجه به تربیت شهروندی</p> <p>توجه به تنوع فعالیت‌ها</p> <p>توجه به اقوام و فرهنگ‌ها (چند فرهنگی)</p> <p>توجه به فناوری اطلاعات و ارتباطات</p> <p>توجه به مباحث فرهنگی، هنری و زیبایی‌شناختی</p> <p>توجه به برنامه‌ریزی استراتژیک</p> <p>اختصاص منابع مالی</p> <p>توجه به آموزش دینداری</p> <p>توجه به مهارت‌های زندگی همچون تربیت شهروندی، آموزش تحمل افکار دیگران و....</p> <p>توجه به مسائل روز جامعه (محیط زیست)</p> <p>توجه به تربیت سیاسی</p> <p>توجه به تربیت چند بعدی شخصیت انسان (انسان متوازن)</p> <p>پژوهش‌مداری</p> <p>اعتماد به فراگیر</p>	<p>مدارس و آموزش عالی</p> <p>۴. استخراج اصول مربوط به مصاحبه با صاحب نظران، مدیران و کارشناسان</p>

اصول مستخرج	اصلی منبع
عدم سلیقه‌ای عمل کردن در فعالیت‌های فوق برنامه	
عدالت در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه	
تلفیق فوق برنامه با برنامه‌های درسی رسمی	
توجه به وجه تجویزی و غیر تجویزی فعالیت‌های فوق برنامه	
توجه به خانواده	
آزاد اندیشی	
توجه به تربیت بدنی	
به رسمیت شناختن فعالیت‌های فوق برنامه در برنامه درسی	
برون‌سپاری برخی از برنامه‌ها براساس استانداردها (مانند مشارکت کانون پرورش فکری کودکان).	
هماهنگی و همسویی رسانه‌ها با فعالیت‌های فوق برنامه	
اعتماد به تشکل‌ها و جوانان	
استفاده از سازمان‌های مردم نهاد	
همسویی برنامه درسی رسمی و غیررسمی	
هماهنگی و هم افزایی میان فعالیت‌ها	
استفاده از معلمان در این فعالیت‌ها	
تناسب برنامه‌ها با شرایط بومی	
مقوم، مروج و موسع بودن برنامه‌ها	
بلند مدت بودن برنامه‌ها و مقطعی نبودن آن‌ها.	
زیبایی شناختی	
تناسب فعالیت‌های فوق برنامه با رشد دانش‌آموزان	

پالایش فهرست اولیه اصول مستخرج از منابع چهارگانه

با توجه به وجود برخی اصول تکراری با مفاهیم مشابه در منابع مختلف، موارد تلخیص، جمع‌بندی و اصول تکراری حذف و اصول مشابه تلفیق شد. این اصول عبارت هستند از:

۱. سازمان‌دهی فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی
۲. توجه به آموزش مهارت‌های شهروندی
۳. توجه به آموزش هنر و جنبه‌های زیباشناختی
۴. توجه به آموزش مسائل حقوق بشر و حقوق اساسی
۵. آموزش بهداشت و محیط‌زیست

۶. آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات
۷. توجه به آموزش‌های تکمیلی و دروس تقویتی
۸. پژوهش‌مداری
۹. آشنایی با تاریخ و فرهنگ ایرانی
۱۰. مقوم، مروج و موسع بودن برنامه‌ها
۱۱. تلفیق فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه درسی رسمی مدارس
۱۲. ارج نهادن به کرامت دانش‌آموزان، توجه به نیاز آن‌ها و اعتماد به آن‌ها
۱۳. توجه به تربیت چند بعدی شخصیت انسان (انسان متوازن) از طریق اجرای فعالیت‌های متنوع
۱۴. تشویق دانش‌آموزان و دانشجویان به سازندگی کشور
۱۵. کاربردی بودن فعالیت‌ها
۱۶. عدالت در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه
۱۷. اختصاص بودجه و امکانات کافی برای فعالیت‌های فوق برنامه
۱۸. برون سپاری برخی از برنامه‌ها براساس استانداردها (مانند نظارت و مشارکت سازمان‌های دولتی و خصوصی، نهادهای مردمی و رسانه‌ها)
۱۹. استفاده از کتاب و کتابخانه‌ها
۲۰. استفاده از اساتید، معلمان و مربیان مجرب

همان طور که اشاره شد، برای استخراج اصول، منابع چندگانه مطالعه و نتایج یافته‌ها تحلیل شد. سپس اصول اولیه هر کدام از منابع استخراج و در مرحله بعدی اصول مشابه و تکراری با یکدیگر تلفیق در نهایت اصول نوزده گانه فعالیت‌های فوق برنامه برای مدارس و مراکز آموزش عالی ایران تعیین شد. همچنین متناظر با هر اصل، سیاست‌های مربوط به آن نیز مشخص شد. اصول نوزده‌گانه به همراه سیاست‌های کلی به شرح زیر هستند:

جدول ۲: اصول و سیاست‌های استخراج شده نهایی

ردیف	اصول	سیاست‌های کلی مربوط به هر اصل
اصل اول	اصل ترویج و توسعه برنامه‌ها	فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه باید تکمیل‌کننده نقص برنامه‌های درسی رسمی باشد. فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه باید اهداف برنامه‌های درسی رسمی را ترویج کند. فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه باید متنوع و متکثر باشد.
اصل دوم	اصل تلفیق فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه با برنامه‌های درسی رسمی مدارس و دانشگاه‌ها	عدم مجزا بودن فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه از برنامه‌های درسی رسمی و توصیه بر تلفیق آن‌ها
اصل سوم	اصل ارج نهادن به کرامت دانش‌آموزان و دانشجویان در اجرای فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه از طریق توجه به نیاز آن‌ها و اعتماد به آن‌ها.	داوطلبانه بودن فعالیت‌ها آزادی انتخاب فعالیت‌ها نیاز محور بودن مشارکت‌پذیری آزادی مدارس و دانشگاه‌ها در اجرای فعالیت بر اساس نیازهای بوم و منطقه
اصل چهارم	اصل توجه به تربیت چند بعدی شخصیت انسان(انسان متوازن) از طریق اجرای فعالیت‌های متنوع	برای پوشش این اصل و در جهت رشد و شکوفایی استعدادهای معنوی، فکری، جسمی و عاطفی اجرای آموزش‌ها و فعالیت‌های زیر پیشنهاد می‌شود: <ul style="list-style-type: none"> • فعالیت‌های فرهنگی، هنری و ادبی • مهارتی • علمی • معنوی • زیستی • بدنی • فناوری • مسئولیت‌پذیری • تفکر خلاق • حل مسئله • روش تحقیق • زبان خارجی • مکاتبات اداری

ردیف	اصول	سیاست‌های کلی مربوط به هر اصل
اصل پنجم	اصل کاربردی بودن فعالیت‌ها	مرتبط ساختن فعالیت‌ها با زندگی واقعی
اصل ششم	اصل عدالت در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه	امکان دسترسی همه دانش‌آموزان و دانشجویان به انواع فعالیت‌های فوق برنامه و مورد علاقه خویش توجه به عدالت آموزشی دختران و پسران
اصل هفتم	اصل اختصاص بودجه، زمان و امکانات کافی برای فعالیت‌های فوق برنامه	اختصاص اعتبار و منابع مالی کافی برای اجرای فعالیت‌های فوق برنامه پیش‌بینی تجهیزات کافی برای اجرای فعالیت‌های فوق برنامه پیش‌بینی فضای لازم برای اجرای فعالیت‌های فوق برنامه اختصاص ساعات مشخص در هفته برای اجرای این برنامه‌ها
اصل هشتم	اصل توجه به فعالیت‌های دانش‌آموزان و دانشجویان دختر	فراهم کردن شرایط دسترسی دختران به فضاها و برنامه‌های تفریحی، ورزشی و فرهنگی آگاهی بخشی به زنان در خصوص تأثیر تغذیه مناسب، ورزش و رعایت بهداشت و تأمین سلامت جسمی
اصل نهم	اصل توجه به آموزش مهارت‌های شهروندی	آموزش مسئولیت‌های فردی (خودباوری، انضباط درونی، اخلاق، مسئولیت‌پذیری، تثبیت هویت فرهنگی، روش‌های مذاکره و مباحثه، آموزش اخلاق) آموزش مسئولیت‌های بین فردی (احترام به دیگران، احترام به اقوام، فرهنگ‌ها و ادیان، صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز، تقویت روحیه تعامل و کار جمعی)
اصل دهم	اصل توجه به آموزش هنر و جنبه‌های زیبایی‌شناختی	توجه به ابعاد مختلف هنری در انجام فعالیت‌های فوق برنامه توجه به ابعاد زیبایی‌شناسی در انجام فعالیت‌های فوق برنامه
اصل یازدهم	اصل توجه به آموزش حقوق بشر و حقوق اساسی	توجه به آموزش حقوق بشر و توجه به آموزش حقوق اساسی
اصل دوازدهم	اصل توجه به آموزش بهداشت و محیط زیست	آموزش بهداشت فردی (بهداشت جسمی، بهداشت روانی، تغذیه، تربیت جنسی، تربیت بدنی، ایدز) آموزش بهداشت محیطی (محیط‌زیست)

ردیف	اصول	سیاست‌های کلی مربوط به هر اصل
اصل سیزدهم	اصل توجه به آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات	آموزش جستجوی پیشرفته منابع در اینترنت آشنایی با فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی
اصل چهاردهم	اصل توجه به پژوهش و کارآفرینی	توسعه فرهنگ پژوهش توسعه فرهنگ کارآفرینی توسعه فعالیت‌های انجمن‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی
اصل پانزدهم	اصل توجه به تاریخ، اقوام و فرهنگ‌های ایرانی در فعالیت‌ها	آشنایی با اقوام و فرهنگ‌های متنوع ایرانی و خدمات آن‌ها به کشور آشنایی با تاریخ ایران آشنایی با بناهای تاریخی و فرهنگی آشنایی با مفاخر و شخصیت‌های برجسته ایرانی
اصل شانزدهم	اصل توجه به آموزش‌های تکمیلی و دروس تقویتی	برگزاری دوره‌های دروس جبرانی، تکمیلی و تقویتی اجرای آزمون‌های آمادگی کنکور
اصل هفدهم	اصل استفاده از کتاب و کتابخوانی	استفاده بهینه از کتابخانه‌های آموزشی و دانشگاهی اختصاص زنگ انشاء و نویسندگی
اصل هجدهم	اصل استفاده از اساتید، معلمان و مربیان مجرب	استفاده از اساتید مجرب و علاقمند در اجرای فعالیت‌های فوق برنامه استفاده از معلمان علاقمند در اجرای فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه
اصل نوزدهم	اصل برون‌سپاری برخی از برنامه‌ها براساس استانداردها (مانند نظارت و مشارکت سازمانهای دولتی و خصوصی، نهادهای مردمی و رسانه‌ها)	نهادهای پیشنهادی مشارکت کننده: شهرداری‌ها وزارت ورزش و جوانان مؤسسات مردم نهاد مؤسسات صنعتی موزه‌ها منابع طبیعی (کوه‌ها، رودخانه‌ها، پارک‌ها) مؤسسات فرهنگی، اجتماعی و دینی رسانه‌ها

بحث و نتیجه‌گیری

اصول، معمولاً از مبانی مستحکم و موجود هر کشوری استنباط می‌شود و طبعاً بسته به شرایط فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آن متفاوت خواهد بود. این کار، نوعاً استخراجی و کشف کردنی است. این‌گونه نیست که آن را بتوان از یک یا چند منبع محدود استخراج کرد. پژوهشگر باید اطلاعات کاملی از پیشینه فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و دینی جامعه خود داشته باشد. حتی به نظر می‌رسد اطلاعات کافی نیز در این زمینه مثرتر نبوده، داشتن تحلیل درست و مناسب از پدیده‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی نیز ضروری است. بدین منظور پژوهشگر، باید درباره منابع مختلفی کندوکاو کند، از اندیشه‌ها آگاهی یابد، از فرصت‌ها و چالش‌های جامعه خود فهم درستی پیدا کند، قوانین مؤثر در جامعه را شناسایی و درک کند تا بتواند دست به تدوین اصول بزند. اصولی که قابلیت اعتماد داشته و آئینه تمام‌نمای جامعه هدف باشد. اصول در این پژوهش، قواعد و ضوابطی هستند که به عنوان معیار و راهنمای چگونگی تدوین سیاست‌های کلی فعالیت‌های فوق برنامه قرار گرفته‌اند.

این پژوهش با آگاهی از این امر در صدد بوده است تا اصول حاکم بر اجرای فعالیت‌های فوق برنامه ایران را در مدارس و مراکز آموزش عالی طراحی و تدوین کند. لذا برای استخراج اصول فوق ضرورت داشت که به منابع و اسناد مختلف و متعددی مراجعه شود که هم دربرگیرنده پیشینه فرهنگی و اجتماعی جامعه ایران و هم متناسب با قوانین مهم کشور باشد. منابعی که هم به بعد عقیدتی جامعه و هم به تجارب کشورهای دیگر توجه مناسبی کرده است. زیرا فعالیت‌های فوق برنامه برخاسته و برآیند نیاز جامعه است. نیازی که معمولاً برنامه درسی رسمی به دلایل مختلف قادر به پاسخگویی آن نیست. فعالیت‌های فوق برنامه از یک سو با علائق فراگیران سروکار دارد و از سوی دیگر با ایجاد تنوع در برنامه روزانه می‌تواند شادابی و عمق یادگیری بهتری را فراهم کند. اما فقدان سیاست‌های اصولی و علمی و تعبیر و تفسیر سلیقه‌مند این نوع برنامه‌ها از سوی واحدهای آموزشی، سبب شده است هرکدام از واحدهای آموزشی تعبیر و تفسیر خاص خود را در این زمینه عملیاتی کند. به خاطر همین امر، خانواده‌ها و فراگیران نگاه مثبتی به این نوع فعالیت‌ها نداشته و رغبت کم‌تری برای مشارکت در این نوع فعالیت‌ها از خود نشان دهند. همه این موارد به جهت فقدان یک برنامه نظام‌مند، سیاست‌های علمی معین و نیز مشخص نبودن حدود و ثغور این نوع فعالیت‌هاست که تدوین سیاست‌های

جامع، مرتبط و به‌روز را اجتناب‌ناپذیر می‌کند. نکته دیگر اینکه چون میان برنامه درسی رسمی و فوق برنامه شکاف وجود دارد و دانش‌آموز و دانشجو فوق برنامه را کم اهمیت تلقی می‌کند به همین خاطر این برنامه‌ها موفق نشده‌اند جایگاه مناسبی در میان فراگیران پیدا کنند. طبیعی است که در این شرایط خانواده‌ها و فراگیران از این گونه فعالیت‌ها استقبال نکرده و مشارکت اندک آن‌ها را در پی داشته باشد.

همه این موارد اهمیت استخراج اصول و تدوین سیاست‌های کلی فعالیت‌های فوق برنامه را برای نظام آموزشی ایران بیش از پیش ضروری می‌کند. این پژوهش حتی‌الامکان سعی کرد با استفاده از روش‌های مربوطه، اصول و سیاست‌هایی را استخراج و تدوین کند که هم قابلیت اجرا در مدارس و هم در دانشگاه‌ها را داشته باشد. با این نگاه، نتایج پژوهش در مجموع نوزده اصل حاکم بر فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل در مدارس و دانشگاه‌ها را به‌دست آورد که هر اصل خود نیز مشتمل بر چند سیاست می‌شد. در بررسی پیشینه، پژوهشی پیدا نشد که به تدوین اصول و سیاست‌های فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل دانشگاه‌ها و مدارس اقدام کرده باشد. اما پژوهش‌های بسیاری به نقش انکارناپذیر فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل در پیشرفت دانشجویان و دانش‌آموزان توجه کرده‌اند. از جمله نتایج پژوهش زراعتی ایده لو (۱۳۸۸)، نشان داد از دیدگاه مدیران، دبیران و دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهرستان‌های استان تهران شرکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه (ورزشی، مذهبی، هنری، اردو و بازدید، علمی و پژوهشی، مشاوره و تشکل‌های دانش‌آموزی) بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر است. رحمتی (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان داد میان فعالیت‌های فوق‌برنامه هنری، ورزشی، علمی و سیاسی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه مثبت معناداری وجود دارد و دانش‌آموزانی که در دو مورد از فعالیت‌های فوق‌برنامه شرکت می‌کنند، دارای عملکرد مطلوب تحصیلی بوده و آن‌ها که در هیچ فعالیت فوق‌برنامه‌ای شرکت نمی‌کنند، دارای عملکرد تحصیلی پایین بودند. پژوهش صفی‌خانی (۱۳۸۴) نشان داد فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه مزایایی همچون افزایش مسئولیت‌پذیری، اجتماعی شدن، اعتماد به نفس، احساس مسئولیت، ایجاد انگیزه شورونشاط، نظم و انضباط و رعایت مقررات، شناخت هنجارها و ناهنجاری‌های جامعه، استقلال‌طلبی، روحیه سازگاری و تحمل مشکلات را برای دانش‌آموزان به همراه دارد. همچنین در جبران برخی کمبودها و نارسایی‌ها همچون کم‌رویی، بخل، حسادت، انزواطلبی و گوشه‌گیری مؤثر

است. یافته‌های پژوهش جایچی (۱۳۷۸) نشان داد که مسئولان اجرایی استان‌ها، مدیران واحدهای آموزشی دوره‌های مختلف تحصیلی و مدیران اهداف فعالیت‌های مکمل را شکوفایی استعدادها، خلاق دانش‌آموزان، جبران ضعف درسی دانش‌آموزان، جلب مشارکت و همکاری خانواده‌ها در امور تحصیلی فرزندانشان و غنی‌سازی اوقات فراغت دانش‌آموزان دانسته‌اند. همچنین شلسر (۲۰۰۴)، نشان داد که ۹۱ درصد از دانش‌آموزانی که در فعالیت‌های ورزشی و فوق‌برنامه شرکت کرده بودند، تمایل داشتند رهبری مدرسه را بر عهده بگیرند و ۲۲ درصد اظهار کرده‌اند که فرصتی برای توسعه خود - تنظیمی برای آن‌ها فراهم شده است. با توجه به حجیم بودن داده‌های این پژوهش، پیشنهادها، پژوهشی زیادی را می‌توان ذکر کرد نمود. اما در اینجا به موارد مهم آن اشاره می‌شود:

- امکان‌سنجی و تعیین روش‌های تلفیق فعالیت‌های مکمل و فوق‌برنامه در برنامه‌های درسی رسمی
- تدوین رئوس مطالب، محتواها و فعالیت‌های مربوط به اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه بر اساس موارد مستخرج در این پژوهش
- امکان‌سنجی نحوه مشارکت نهادهای عمومی، دولتی و غیردولتی در اجرای بهینه فعالیت‌های فوق‌برنامه
- تدوین شاخص‌های فعالیت‌های تربیتی و فرهنگی در مدارس و دانشگاه‌ها به تفکیک دوره‌های تحصیلی.
- انجام پژوهش پدیدارشناسانه از دانش‌آموزان و دانشجویان در خصوص مشارکت آن‌ها در اجرای فعالیت‌های فوق‌برنامه در مدارس یا دانشگاه‌های آن‌ها
- با توجه به اصول و سیاست‌های تدوین شده در این پژوهش، راهبردهایی به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:
- لزوم بازبینی و بازنگری مجدد در زمینه آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌های مرتبط با فعالیت‌های فوق‌برنامه مدارس و دانشگاه‌ها با توجه به اصول و سیاست‌های به‌دست آمده در این پژوهش
- تدارک فعالیت‌ها و برنامه‌های متنوع‌تری بر اساس آنچه که در اصول و سیاست‌های این پژوهش آمده است.

- دخالت کم‌تر نهادهای خاص با نگاه‌های خاص در امر تعلیم و تربیت چه در سطح آموزش عمومی و چه در سطح آموزش عالی می‌تواند اجرای فعالیت‌های فوق برنامه را با رونق بیشتری مواجه کند.
- اعتماد به دانش‌آموزان و دانشجویان، در برگزاری این‌گونه فعالیت‌ها
- فراهم ساختن فضایی برای تعامل میان فرهنگ‌ها و اقوام متنوع ایرانی می‌تواند بیش از پیش اقوام و فرهنگ‌های ایرانی را به یکدیگر نزدیک کند.
- استفاده از تجارب بین‌المللی در تدارک فرصت‌های فعالیت‌های فوق برنامه، توصیه می‌شود.
- اختصاص بودجه مناسب، کتابخانه مناسب، مرکز کارآفرینی به‌ویژه در دانشگاه‌ها ضروری به نظر می‌رسد.
- ایجاد فرصت بروز هنرهای ایرانی، اعم از نمایش، موسیقی و اشکال دیگر هنر در مدارس و مراکز آموزش عالی ضروری است.
- توجه به بهداشت جسمی، جنسی و روانی مدارس و مراکز آموزش عالی حائز اهمیت است.
- توجه به آموزش موضوع فناوری اطلاعات و شبکه‌های اجتماعی مدارس و مراکز آموزش عالی حائز اهمیت است.
- آگاه‌سازی معلمان، مدیران، اساتید و مسئولان دانشگاه‌ها در خصوص اهمیت فعالیت‌های مکمل حائز اهمیت است.
- آموزش دانشجویان و دانش‌آموزان در خصوص تربیت شهروندی، حقوق اساسی، حقوق بشر و چند فرهنگی اهمیت ویژه‌ای دارد.
- متنوع‌سازی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه با تأکید ویژه برای دختران به هنگام تدوین فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه بهتر است براساس رغبت و ذوق دانش‌آموزان تهیه و تنظیم شود، به برنامه‌های مکمل نیز در کنار فعالیت‌های فوق برنامه توجه ویژه‌ای شود، آموزش «مهارت‌های زندگی» به عنوان اصلی‌ترین و مهم‌ترین «نیازهای اساسی» دانش‌آموزان و دانشجویان دوره‌های مختلف تحصیلی از ابتدایی تا عالی در اولویت قرارگیرد و با توجه به اینکه موفقیت برنامه‌های مکمل و فوق برنامه مستلزم همکاری و هماهنگی خانواده،

اولیاء مدرسه، دانش‌آموزان و معلمان و مربیان است، بدین جهت ترغیب افراد مزبور ضروری است. بایستی طوری فرهنگ‌سازی شود تا هم اولیاء مدرسه و هم اولیاء دانش‌آموزان بر این باور برسند که ارزش تربیتی فعالیت‌های فوق برنامه نه تنها از برنامه‌های درسی رسمی کم‌تر نیست، بلکه در بعضی موارد حتی بیش از آن‌ها نیز است و اصول کلی و سیاست‌های اساسی این گونه فعالیت‌ها در اجرا بر اساس نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان هر منطقه و استان شکل عملیاتی به خود گیرد.

منابع

- احمدی، فاطمه (۱۳۸۴). یادگیری و فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه. مجموعه مقالات برگزیده همایش تبیین جایگاه فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه. وزارت آموزش و پرورش، معاونت آموزش و پرورش عمومی. تهران: رسانه تخصصی.
- امین‌زاده، اتوشه و سرمد، زهره (۱۳۸۳). رابطه پیشرفت تحصیلی با فعالیت‌های بعداز مدرسه. فصلنامه روان‌شناسی، ۸(۳): ۲۹۴-۳۱۳.
- باطنی، محمد علی (۱۳۸۴). نقش فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه (اردوها و گردش‌های گروهی علمی، تفریحی) در توسعه و تقویت مهارت‌های زندگی، دانش‌افزایی و بهداشت روانی دانش‌آموزان. مجموعه مقالات برگزیده همایش تبیین جایگاه فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه. وزارت آموزش و پرورش، معاونت آموزش و پرورش عمومی. تهران: رسانه تخصصی.
- براتی، علی اصغر و زندی، پریش (۱۳۷۹). بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. گزارش پژوهشی شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران.
- بهتویی، لادن (۱۳۸۲). بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم اول شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی دانشکده روان‌شناسی و علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- بهنام، محمود و نریمانی، فاطمه (۱۳۷۸). بررسی وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان برجسته در فوق برنامه‌های (علمی، مذهبی، هنری و ورزشی) مدارس متوسطه دوم اول و متوسطه دوم استان آذربایجان شرقی در سال تحصیلی ۷۶-۷۷. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی.
- ترینکی، مرتضی (۱۳۸۸). نقش برنامه‌های درسی و فعالیت‌های فوق برنامه در تبیین تربیت دینی از دیدگاه معلمان و مربیان پرورشی شهر قوچان سال ۸۱-۸۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پیش دبستانی. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی.
- چاپچی، پریچهر (۱۳۷۸). ارزشیابی شیوه‌نامه اجرایی آیین‌نامه نحوه ارائه خدمات آموزشی و پرورشی فوق برنامه. گزارش نهایی پژوهشی. پژوهشکده تعلیم و تربیت. وزارت آموزش و پرورش.

پرورش.

رحمتی، نرمین (۱۳۸۸). بررسی رابطه بین فعالیت‌های فوق برنامه با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر رشته تجربی شهرستان مریوان در سال ۸۶-۸۷. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی آموزشی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

زراعتی ایده‌لو، رقیه (۱۳۸۸). بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان از دیدگاه مدیران، دبیران و دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهرستان‌های استان تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی.

شعاری‌نژاد، علی اکبر (۱۳۸۱). فلسفه آموزش و پرورش. چاپ ششم. تهران: امیر کبیر.

شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران. تهران: شورای عالی آموزش و پرورش.

صادقی، علیرضا (۱۳۸۲). اثربخشی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه در مدارس شهر زنجان. دبیرخانه شورای تحقیقات استان زنجان.

صفی‌خانی، یحیی (۱۳۸۴). بررسی نظرات دست‌اندرکاران در خصوص میزان موفقیت فعالیت‌های فوق برنامه در تحقق اهداف مورد نظر. شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش شهر تهران.

فتح‌آبادی، محمد باقر (۱۳۸۲). ضرورت و چگونگی ایجاد فعالیت‌های فوق برنامه از دیدگاه دانش‌آموزان، اولیاء و مربیان دوره متوسطه دوم شهرستان‌های استان مرکزی در سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱. شورای تحقیقات سازمان آموزش و پرورش استان مرکزی.

سرکارآرانی، محمدرضا (۱۳۸۱). فرهنگ آموزش در ژاپن. تهران: روزنگار

قورچیان، نادر قلی و تن‌ساز، فروغ (۱۳۷۴). سیمای روند تحولات برنامه درسی به عنوان یک رشته تخصصی از جهان باستان تا جهان امروز. تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

ملکی، حسن (قاسم) (۱۳۸۵). آشنایی با فعالیت‌های تربیتی اجتماعی، فعالیت‌های فوق برنامه، تهران: آبیژ.

Baker, J. (2010). *An Examination of the Relationship among High School Grade Point Average, Socioeconomic Status, Participation in Extracurricular Activities and ACT Performance*. Tennessee Technological University.

- Case ,E. (2007). *Extracurricular Activity Participation in Elementary School Children*; Links to Well-Being and Academic Achievement. Mount Saint Vincent University.
- Gamut (2012). Ontario-Mountclair SD: Extracurricular and cocurricular activities. Available at <http://www.gamutonline.net/district/ontariomontclair/DisplayPolicy/314744/6>. Retrieved May 10, 2012.
- Mahoney, J. L., Cairns, B. D. and Farmer, T. W. (2003) Promoting interpersonal competence and educational success through extracurricular activity participation. *Journal of Educational Psychology*, 95(2): 409-418.
- Marsh, H., Kleitman, S. (2002). Extracurricular activities: The good, the bad, and the nonlinear [Electronic version]. *Harvard Educational Review*, 72, 464-512.
- Monbukagakusho, M. (2008). *Minstry of Education,culture sport,science and technology.Tokyo*: Minstry of Education,culture sport,science and technology.Tokyo.
- Moriana, J., A., Alós, F. J., Alcalá, A., José Pino, M., Herruzo, J. and Ruiz-Olivares, R. (2006). Extra-curricular activities and academic performance in secondary students. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(1): 35-64.
- Moriana, J., Antonio, A., Francisco A., Rocio, P., Maria, J., Herruze, J. and Ruiz, R. (2006). Extra-curricular activities and academic performance in secondary students. *Journal of Research in Educational Psychology*, 8(4): 35-64.
- Schlessor, C. E. (2004). *The Correlation between Extracurricular Activities and Grade Point Average of Middle School Students*. University of Wisconsin-Stout.
- TCDSB, (2012). Co-curricular activities in Toronto Catholic District School Board. available at www.cbc.ca/news/canada/toronto/extracurricular-activities-to-return-to-ontario-public-elementary-schools-1.1385699. Retrieved 10 May, 2012.
- Wang, J. and Shiveley, J. (2010). *The Impact of Extracurricular Activity on Student Academic Performance*. Office of Institutional Research California State University.U.S.A.
- Wang, J. and Shiveley, J. (2010). *The Impact of Extracurricular Activity on Student Academic Performance*. Office of Institutional Research California State University.U.S.A.

New Thoughts on Education
Faculty of Education and Psychology,
Al-Zahrā University

Vol.14, No.2
Summer 2018

Determining Principles and Formulating General Policies of Supplementary and Extracurricular Activities in Iran's Schools and Universities

Alireza Sadeqi¹

Assistant professor of Curriculum Studies, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran

Somayeh Bahman Abadi

PhD student of Assessment, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran

Abstract

The aim of this study was to determine the principles and formulate general policies for supplementary and extracurricular programs in schools and universities in Iran. This mixed-methods research was carried out using quantitative and qualitative research methods. The data were collected using a researcher-made questionnaire, a semi-structured interview, a checklist for analyzing the content of high-level documents and a checklist for analyzing the content of the documents and experience of selected countries. The principles of the four sources were determined analyzing the data coming from the questionnaires of teachers, managers and students, interviews with experts in the field of higher education and general education, the review of documents, and the comparative study of documents and experience of selected countries. First, the basics derived from the findings of questionnaires, interviews, documents' analysis and experience of selected countries were extracted. Then these principles were refined and in the final stage, out of nineteen principles, the final principles of supplementary and extracurricular programs for Iranian schools and universities, along with general policies related to each principle were extracted. Regarding the principles and policies developed in this study, reviewing and revising the regulations and directives related to the extracurricular activities of schools and universities seemed necessary and it is suggested that policymakers in the field of higher education and education pay attention to the principles and policies proposed in this study in planning and implementing supplementary and extracurricular activities for schools and universities.

Keywords:

Extracurricular, Principles, Policies

1. sadeghi@atu.ac.ir

received: 2017-01-31 accepted: 2018-09-09

DOI: 10.22051/jontoe.2018.13885.1666